

S.B.Babayeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
babayevasevincc@gmail.com

KİÇİK YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN FƏALİYYƏTİNDƏ YARANAN ÇƏTİNLİKLƏRİN TƏLİM PROSESİNƏ TƏSİRİ

Xülasə

Məqalənin məqsədi kiçik yaşlı məktəblilərin fəaliyyətində baş verən çətinliklərin yaranma səbəblərini aşkara çıxarmaq və bu çətinliklərin aradan qaldırılması istiqamətində müxtəlif məsləhətlər verərək valideynləri, müəllimləri, ümumiyyətlə uşaq tərbiyəsi ilə məşğul olan hər bir şəxsiyyəti maarifləndirməkdən ibarətdir. Məqalədə kiçik yaşlı məktəblilərin təlim fəaliyyəti prosesində qarşılaşdıqları çətinliklərdən, bu çətinliklərin baş vermə səbəblərindən, çətinliklərin özü ilə bərabər gətirdiyi bir sıra problemlərdən bəhs edilmişdir. Eyni zamanda, şagirdlərin təlim fəaliyyətində qarşılaşdıqları çətinliklərə qarşı laqeyd münasibətin fəsadları göstərilmişdir.

ВЛИЯНИЕ ТРУДНОСТЕЙ, ВОЗНИКАЮЩИХ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ, НА ПРОЦЕСС ОБУЧЕНИЯ

Резюме

Целью статьи является выявление причин возникновения трудностей в деятельности младших школьников и воспитание родителей, педагогов, каждой личности, занимающейся воспитанием детей в целом, путем предоставления различных советов по преодолению этих трудностей. В статье рассказывается о трудностях, с которыми сталкиваются младшие школьники в процессе учебной деятельности, о причинах возникновения этих трудностей, о ряде проблем, которые приносят с собой трудности. В то же время показаны осложнения равнодушного отношения учащихся к трудностям, с которыми они сталкиваются в учебной деятельности.

THE INFLUENCE OF DIFFICULTIES IN THE ACTIVITIES OF PRIMARY SCHOOLCHILDREN ON THE LEARNING PROCESS

Summary

The purpose of the article is to reveal the causes of difficulties in the activities of younger schoolchildren and to educate parents, teachers, in general, every person involved in raising children by giving various advice on how to overcome these difficulties. The article deals with the difficulties that younger schoolchildren face in the process of learning activities, the reasons for the occurrence of these difficulties, a number of problems that difficulties bring with them. At the same time, the

consequences of the indifferent attitude of students to the difficulties they face in their learning activities are shown.

Açar sözlər: *kiçik yaşlı məktəbli, təlim, müəllim-şagird münasibəti, valideyn-övlad münasibəti, təlim çətinlikləri, təlim fəaliyyəti*

Ключевые слова: *младший школьник, обучение, отношения учитель-ученик, отношения родитель-ребенок, трудности обучения, учебная деятельность*

Key words: *primary schoolchildren, training, teacher-student relationship, parent-child relationship, difficulty of training, activities of training*

Kiçik məktəb yaşы dövrü 6-11 yaşы əhatə edərək, uşağın həyatının müxtəlif amillərin təsiri ilə dəyişikliyə uğradığı bir dövr kimi xarakterizə edilir. Bunun bu şəkildə xarakterizə edilməsinin əsas səbəbi isə uşağın həyatında yeni bir qapının açılması, yeni bir şəraitə, mərhələyə başlaması ilə əlaqədardır. Aydın məsələdir ki, bu qapı onun məktəb həyatına doğru irəliləməsində bir başlanğıc rolunu oynayır.

Məktəbəqədər yaş dövründən fərqli olaraq məktəbli olan uşağın fəaliyyətinə nəzər yetirdikdə onun həyatında baş verən dəyişiklikləri, yenilikləri görmək mümkündür. Bu cür yeniliklər vasitəsilə uşaqlar müxtəlif bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnir ki, bu da öz növbəsində onların bir şəxsiyyət kimi inkişaf etməsində əvəzsiz rola malik olur. Bu yaş dövründə uşaqların fəaliyyətinə nəzər saldığımız zaman onların fəaliyyət növünün məktəbəqədər və digər yaş dövrlərindən fərqləndiyini görə bilərik. Fəaliyyət dedikdə isə, insanın dərk olunmuş məqsədi ilə tənzim edilən daxili və xarici fəallığı nəzərdə tutulur. Bəs kiçik məktəb yaşы dövründə məktəblilərin qarşılıqlarına qoyduqları məqsədləri hansı fəaliyyət növü ilə təmin edirlər?

Təbii ki, bu yaş dövrünün əsas aparıcı fəaliyyət növü olan təlim fəaliyyəti, onların məqsədlərinin icrası prosesində əhəmiyyətli mövqə tutması ilə diqqəti cəlb edir. Yuxarıda sadaladığımız bilik, bacarıq və vərdislərin təmin edilməsində təlim fəaliyyətinin rolu danılmazdır. Çünki şagirdlərin öyrənmə prosesi təlim fəaliyyəti prosesi vasitəsilə həyata keçirilir. Öyrənmə nədir? Uşaqları necə öyrətmək lazımdır ki, onlar təlim fəaliyyətində çətinliklərlə qarşılaşmasınlar?

Aydın məsələdir ki, müəllim şagirdlərə sadəcə olaraq istiqamət verir. Bu istiqamətin səmərəli nəticələr verməsi üçün isə müəllim şagirdlərə öyrənmə vərdişini aşılmalıdır. Öyrənmə çətin psixi bir proses kimi diqqəti cəlb edir, hansı ki, bu çətinliklər xarici və daxili amillərin təsiri nəticəsində baş verir. Öyrənmə prosesini asanlaşdırmaq üçün müəllim bir sıra metodlardan istifadə edə bilər. Əlverişli metodlardan biri kimi diqqəti cəlb edən müşahidə metodu öyrənmə prosesində də olduqca önəmli bir metoddur. Müşahidə metodu vasitəsilə müəllim şagird haqqında bir çox informasiyalar əldə edə, daha sonra

isə bu məlumatlardan şagirdin fəaliyyətini aktivləşdirmək istiqamətində yararlanıla bilər. Bundan əlavə, müşahidə metodu müəllimə şagirdin zəif tərəfləri, əqli inkişaf səviyyəsi, maraq və meylləri, motivləri, tələbatları və s. haqqında ətraflı məlumatlar əldə etmək imkanı da verir. Müəllim kiçik yaşlı məktəblilərin fəaliyyətində hansı çətinliklərin olduğunu və bu çətinliklərin onlara nə dərəcədə təsir etdiyini əvvəlcədən müəyyənləşdirməlidir ki, bu çətinliklər təlim fəaliyyətində müxtəlif problemlər yaratmasın. Bəs təlim fəaliyyətinə mənfi təsir göstərən çətinliklər nələrdir? Şagird kiçik məktəb yaşlı dövründə hansı problemlərlə qarşılaşır? Bu kimi suallara ətraflı şəkildə cavab verək:

Kiçik yaşlı məktəblilərin təlim fəaliyyətində qarşılaşdıqları çətinliklərin daxili və xarici səbəblərini aşağıdakı şəkildə göstərə bilərik:

- Xarici səbəblərə:
  - Ailə və məişət şəraitini;
  - Pedaqoji laqeydliyi;
- Daxili səbəblərə:
  - Şagirdlərin idrak fəaliyyətinin çatışmazlıqlarını;
  - Şagirdlərin fərdi-tipoloji xüsusiyyətlərini;
  - Davamlı şəkildə uzun müddət gərgin işlə məşğul olmağı;
  - Məktəbəhazırlıq prosesində buraxılan səhvlər;
  - Mərkəzi sinir sisteminin pozulmasını və s.

Belə ki, xarici səbəb hesab edilən ailə-məişət şəraiti haqqında danışarkən ilk növbədə onu deyə bilərik ki, kiçik yaşlı məktəblilərin fəaliyyətlərində ailə mühitinin yeri tamamilə ayrıdır. Məktəb mühitinə daxil olmalarına baxmayaraq, bəzi uşaqlar ailə mühitindən qopa bilmirlər. Bu da onların təlim fəaliyyətinə adaptasiyalarında çətinliklərlə qarşılaşmalarına səbəb olur. Uşaqların ailəyə bağlılığı ilə yanaşı, pis yaşayış şəraiti, valideyn qayğısından uzaq qalmaq kimi amillər də onların uyğunlaşma prosesinə mənfi təsir göstərir. Bu kimi çətinliklərin qarşısını almaq məqsədilə psixoloq valideynlərlə psixoloji maarifləndirmə işini həyata keçirməli, onlara müxtəlif məsləhətlər verərək şagirdlərin təlim fəaliyyətində uğur qazanmalarına çalışmalıdır. Psixoloqun verdiyi məsləhətlərə aşağıdakıları aid etmək olar:

- Uşağınız çətinliklə qarşılaşdıqda onu danlamayın, əksinə onda bu çətinliyin baş vermə səbəblərini araşdırın.

- Uşağınızın asudə vaxtını əlindən almayın. Dərstdən gəldikdən sonra istirahət etməsinə icazə verin.

- Daima dərslər oxuması ilə bağlı onu sıxışdırmayın. Bu onun təlimə qarşı münasibətinin mənfi yöndə formalaşmasına səbəb ola bilər.

- Onunla vaxt keçirib, müxtəlif oyunlar oynayın. Bu uşağın həm sizinlə olan münasibətində, həm də təlimə, müəllimə olan münasibətində müsbət

yöndə əsaslı dəyişiklərin yaranmasına səbəb olacaqdır. Onunla ünsiyyətdə dost mövqeyindən çıxış edin. Bu əməkdaşlıq prosesinin ən önəmli amilidir.

Sadalanan tələblərin yerinə yetirilməsi nəticəsində şagirdin fəaliyyətində yaranan çətinliklər yavaş-yavaş aradan çıxacaq və təlim prosesində əldə ediləcək uğurların qarşısını kəsəcək heç bir maneəyə rast gəlinməyəcəkdir.

Kiçik yaşlı məktəblilərin digər qarşılaşdıqları problem isə müəllim-şagird münasibətlərinin düzgün şəkildə qurulmamasından qaynaqlanır. Bəzən müəllimlər uşağın öyrənmə potensialını nəzərə almadan ona sürətlə suallar verir və ondan cavab gözləyir, düzgün cavab verə bilmədikdə onu danlayırlar. Təbii ki, aşağı potensiala malik olan uşaq müəllimin verdiyi sualları cavablama bilmir və belə olduqda da stressə düşür. Stress də öz arxası ilə məktəb fobiyasını (qorxusunu), depressiyanı gətirir.

Bu yaş dövründə diqqətin qeyri-ixtiyari xarakter daşması onlarda diqqətin mərkəzləşdirilməsində bir çox çətinliklər yarada bilər. Bunu nəzərə almayan bəzi müəllimlər isə uşağdan diqqətin bir iş prosesindən digərinə sürətli keçirilməsini tələb edirlər ki, bu da şagirdlərin təlim fəaliyyətinə mənfi təsir göstərir. Müəllim çalışmalıdır ki, uşaqlar fikirlərini, düşüncələrini ifadə etməkdən qorxmasınlar, çəkinməsinlər.

Məktəblilərin təlim fəaliyyətində qarşılaşdıqları çətinliklərin aradan qaldırılması istiqamətində müəllim-şagird münasibətlərinin səmərəli təşkili təmin edilməlidir. Səmərəli münasibət dedikdə isə, burada müəllimlə şagirdin həddən artıq səmimi olması və ya müəllim-şagird münasibətlərindəki pərdənin aradan qaldırılması nəzərdə tutulmur. Bu münasibətin səmərəli olması üçün sadəcə olaraq dostluq münasibətinin, eyni zamanda qarşılıqlı hörmət və inamın təmin edilməsi kifayət edir. Bu məsələ ilə bağlı olaraq L.S.Vıqotskinin də dediyi kimi, şəxsiyyətin özünü kəşf etməsində dostluq, inam, qarşılıqlı hörmət əsasında qurulmuş əməkdaşlığın rolu olduqca böyükdür. (6, s.433)

Təlim prosesinə mənfi təsir göstərən əsas çətinliklərdən ən önəmlisi şagirdlərin məktəbhazırlıq prosesində baş verən çatışmazlıqlardır. L.A.Venqerin fikrincə, “Məktəbə hazır olmaq - oxumaq, yazmaq demək deyil. Məktəbə hazır olmaq - bütün bunları öyrənməyə hazır olmaq deməkdir.” (5,s.43) Bağça tərbiyəsi görmüş bir çox uşaqlarda təlimə adaptasiya prosesi, bu tərbiyəni görməmiş uşaqlara nisbətən olduqca tez baş verir. Çünki bağçada uşaqlar oxu və yazı bacarıqlarına, vərdişlərinə yiyələnir, həmyaşıdları ilə sosiallaşaraq nitqini inkişaf etdirir, parta, lövhə, müxtəlif cür kitablarla tanış olur, müəllimlə ünsiyyət quraraq müəllim-şagird münasibətlərini formalaşdırırlar. Və bütün sadaladığımız amillər məktəbəqədər yaş dövründə məktəbhazırlıq prosesinin nə dərəcədə önəmli bir rola malik olduğunu bir daha sübut edir.

Məktəbhazırlıq prosesinin məqsədamüvafiq (məqsəd uşaqların məktəbə hərtərəfli hazırlıqlı olmalarını təmin etməkdir.) şəkildə həyata keçirilməməsi nəticəsində şagirdlərin oxu, yazı, adaptasiya prosesində yaranan çətinliklər onların təlim fəaliyyətində əldə edəcəkləri uğurların qarşısını almış olur. Uşaqlarda oxu vərdişləri yaranmadıqda, intonasiyaya düzgün əməl edilmədikdə, görmə qavrayışlarında, lüğət ehtiyatlarında olan məhdudluq və s. kimi səbəblər məktəblilərin oxu çətinliklərinin yaranmasına gətirib çıxarır. Bəzi uşaqlarda psixomotor sahənin inkişaf səviyyəsinin aşağı olması hərf və rəqəmləri yazma ilə bağlı çətinliklər yaradır. Bu çətinliklərə: yazarkən ardıcıl hərəkətlərin olmaması, pis, diqqətsiz şəkildə yazılmış yazı, çox yavaş yazı tempi, hərflərin eyni hündürlükdə olmaması, əl titrəməsi, yazarkən əldəki çox güclü və ya zəif təzyiq və s. aid edə bilərik. Yuxarıda sadaladığımız səbəblərdən əlavə, oxu çətinliklərinin yaranma səbəblərinə aşağıdakıları da aid etmək mümkündür:

- Hərfləri hecalara, hecaları hərflərə birləşdirməklə bağlı çətinliklər;
- Oxşar hərflərin səhv tələffüz edilməsi;
- Sadə bir mətndən mücərrəd bir mətnə keçməklə bağlı yaranan çətinliklər;
- Problemi həll edə bilməməklə bağlı yaranan çətinliklər.

Bu çətinliklərin xüsusi psixoloji səbəbləri vardır ki, bunlardan ən başlıcası həmin uşaqlarda idrak proseslərinin inkişafında olan çatışmazlıqlardır. Bu çatışmazlıqlardan biri bu cür uşaqlarda məkan qavrayışı anlayışının mövcud olmamasıdır. Bu çətinliklərlə qarşılaşan uşaqlar hərflərin sətirdəki yerini anlama bilmirlər. Adətən, bu tip uşaqların yazılışında güzgü effekti prosesini görmək mümkündür. Məsələn: onlar “b” hərfini “d” ilə “p” hərfini “q” ilə qarışdırır, yazıda səhvlərə yol verirlər. Bu eyni zamanda rəqəmlərdə də müşahidə olunur, məs: “6” rəqəmini “9” rəqəmi ilə qarışdırmaq və s. (7)

Digər bir çatışmazlıq isə zehni fəaliyyətlə bağlı çatışmazlıqlardır. Belə ki, bu cür uşaqlar sözlərin, ifadələrin mənasını anlamaqda çətinlik çəkirlər. (2,s.61)

Uşaqların təlim fəaliyyətində öyrənmə prosesini çətinləşdirən amil kimi tədris materiallarının səmərəsiz tərtibi və tətbiqi prosesini göstərə bilərik. Materialların şagirdlərin yaş səviyyələrinə, xüsusiyyətlərinə, bilik səviyyələrinə uyğun olmaması, dilinin çətinliyi, mürəkkəb xarakter daşması şagirdlərdə həm oxumağa qarşı, həm də təlim fəaliyyətinə qarşı mənfi təsəvvürlər formalaşdırmağa başlayır. Təlim materiallarının mürəkkəb xarakter daşması şagirdlərin dərstdə sıxılmalarına və diqqətlərinin yayınmasına gətirib çıxarır. Bu zaman təhsil prosesinin qarşısına qoyduğu əsas məqsəd həyata keçirilə bilmir. Uşaqların idrak fəaliyyətinin potensial imkanlarını maksimum hərəkətə gətirməyə xidmət edən tədris materiallarının tərtibində qarşıya qoyulan

tələblərə riayət etmək, şagirdlərin təlim fəaliyyəti ilə bağlı səmərəli nəticələrin əldə edilməsinə şərait yaradır. (4,s.279)

Fikirlərimizi ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, kiçik yaşlı məktəblilərin fəaliyyətində baş verən problemlər öz növbəsində onların təlim prosesinə də öz təsirini göstərir. Bu problemlərin vaxtında həll edilməməsi şagirdlərin həyatında ciddi problemlərin (nevroz, depressiya, stress, əsəbilik və s.) yaranmasına gətirib çıxara bilər. Bu problemlər isə şagirdin özünüqiyətləndirməsinə də mənfi yöndə öz təsirini göstərəcəkdir. Şagirdlərin valideyn-övlad, müəllim-şagird münasibətində olan çatışmazlıqlar onlarda qarşılaşdığı problemləri həll edə bilməmək vərdişini formalaşdırır. Bunun nəticəsində də uşağın öz gücünə olan inamı itməyə başlayır. Artıq uşaq özünü digər insanlardan, həmyaşıdlarından aşağı səviyyədə görür və bu da aşağı özünüqiyətləndirmə ilə nəticələnir. Uşağın təlim maraqları sönərək təlimə olan münasibəti itməyə başlayır ki, bunun gətirdiyi fəsadlar ilə uşağın həyatı ciddi şəkildə yox ola bilər.

Yuxarıda sadalanan fikirlər uşağın fəaliyyətində yaranan problemlərə qarşı laqeydliyin yaratdığı nəticələri açıq-aydın şəkildə göstərir. Məhz bu kimi nəticələrin baş verməsinin qarşısını almaq üçün uşağın həyatında baş verən çətinliklərə vaxtında müdaxilə edilməli, bu çətinliklərin aradan qaldırılması istiqamətində müxtəlif psixoprofilaktik tədbirlər görülməli, valideynlərlə, müəllimlərlə seminarlar, treninqlər, eyni zamanda psixoloji maarifləndirmə işləri həyata keçirilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Əmrahlı L.Ş. *Məktəb psixoloqu: Metodik vəsait*. Bakı: Nurlan, 2014, 176 s.
2. Əlizadə Ə.Ə., Əzimov Q.E., Quliyev E.M. *Məktəblinin psixologiyası*. Bakı: *Renessans-A Nəşriyyat evi*, 2015, 114 s.
3. Məmmədov A.U. *Təlimin psixoloji əsasları*. Bakı: Maarif, 1993, 296 s.
4. Nuriyev S.Ş., İbrahimova D.R. *Təhsildə sosial-psixoloji xidmət(dərs vəsaiti)*, Bakı 2016 , 638 s.
5. Венгер Л.А. *Готов ли ваш ребенок к школе? – М. : Знание, 1994. – 192 с.*
6. И.А.Зимняя. *Педагогическая психология*. М; Логос, 2001
7. <https://znanio.ru/media/prichiny-trudnostej-v-obuchenii-mladshih-shkolnikov-2673457>
8. https://www.researchgate.net/publication/358040119_Learning_difficulties_in_the_school_performance_Editorial